

КОПИТАРЕВА ГРАДИНА

Апстракт

Концепција рада заснована је на схватању архитектуре као континуираног знака у времену и простору који истовремено постаје одгонетка прошлих епоха и надахнуће за нове архитектонске трансформације и интерпретације. Полазну тачку анализе чини историја архитектуре одабраног градског амбијента у целини, затим се фокус преноси на стилске појаве, опус архитекте и на крају се издвајају карактеристични објекти. На овај начин се формира потпунија архитектонска и културно-историјска слика изабраног дела Београда у овом случају Копитареве градине. Тај део града представља мали али специфичан амбијент где се јасно могу сагледати, упркос претежно стамбеном карактеру, урбанистички и архитектонски развој и типологија форми београдске архитектуре у XX веку, посебно грађанске архитектуре. Осим амбијенталне и архитектонске вредности Копитарева градина је значајна и са социолошког аспекта због становника, познатих личности српске културе, науке и историје који су ту живели и имали своје приватне куће, као и због архитеката, градитеља поменутих кућа.

Кључне речи – Урбанизација, амбијент, архитектура, историцизам, приватна кућа, континуитет, сецесија.

Abstract

The concept of this article is based on meaning of architecture as a continual sign of time and space which become simultaneously a salvation of the past epochs and inspiration for new architectural transformation and interpretations. Starting point of this analysis is history of architecture of the chosen city ambient, then the stylistic characteristics, the opus of an architect and in the end the architectural object. In this way a complete architectural and cultural-historical image of the chosen part of the Belgrade is formed, in this case it's Kopitareva gradina. This part of the Belgrade represent small but specific ambient were can be recognized, against residential character, city planing, architectural development and typology of forms of Belgrade architecture in XX century, especially civil architecture. Except ambience and architectural value Kopitareva gradina is significant because of the residents, the well-known personalities from the Serbian culture, science and history who lived there and had own private houses, and because of the architects, builders of those houses.

Key words – City planing, Ambient, Architecture, Historicism, Private hoses, Continuities, Secession.

Предговор

Овај чланак написан је на основу проучавања извора и докумената о Копитаревеј градини. Синтетизован материјал приказан је у Културном центру Београда у форми изложби и предавања у оквиру циклуса о београдској архитектури – “Лице града”. Серијом од пет изложби (новембар 2000 – новембар 2001, галерије – “Београдски излог” и “Степеник”), представљена је Копитарева градина као архитектонско-урбанистичка и културно-историјска целина Београда. Текст о **Копитаревеј градини** биће публикован у часопису “Архитектура и урбанизам” у три наставка.

ИСТОРИЈАТ КОПИТАРЕВЕ ГРАДИНЕ

Београд као и други светски градови има неколико карактеристичних елемената градске структуре који чине његове основне и монументалне црте карактера. У првом реду издваја се Калемегданска тврђава, затим потез од Калемегдана до Врачарског платоа и храма св. Саве, амбијент Кнез Михаилове улице, као и појединачне репрезентативне палате. Међутим, лик и атмосферу једног града, слојевитост његових значења, осим монументалних архитектонских дела, препознатљивих на нивоу симбола, одређују и мање познати делови, урбане целине, улице и куће. Својим сачуваним урбаним контекстом и атмосфером

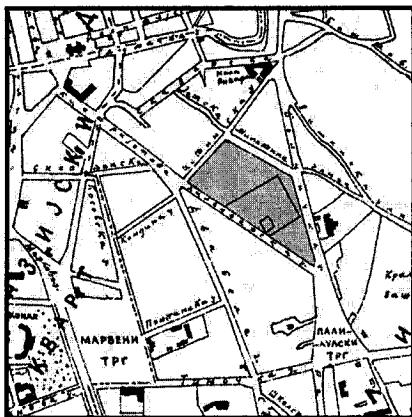
претходних времена пружају могућност различитих нивоа тумачења и интерпретације, као и успостављање преко потребног дијалога са историјом и традицијом.

Копитарева градина представља једну од таквих амбијенталних целина Београда. Њу чини градско подручје обухваћено улицама Јелене Ђетковић, Ђуре Даничића, Копитареве градине, шафарикове и леви фронт Хиландарске, а налази се под заштитом Градског завода за заштиту споменика културе. Сама Копитарева градина је мањи трг, више сквер, који ограничавају улице Јелене Ђетковић и Ђуре Даничића. Настаје почетком двадесетог века у процесу урбанизације и уобличавања

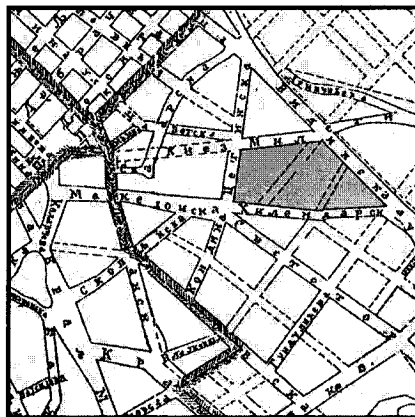
Београда у европски град. У то време, овај крај Београда, на граници према селу Палилули, био је познат по Митрополитовој башти као и другим баштама у околини које је красило бујно цветно растиње.¹

Оснивању и првобитној изградњи Копитареве градине значајно је допринео Сретен Стојановић, познати грађевинар и предузимач тога доба.² Он је, према сачуваној тапији о купопродаји плаца, први откупио имање такозване Митрополитове баште од београдске општине, понудивши на јавној продаји највећу цену, а потом извршио парцелизацију на мање делове које је продавао.³ Првобитни, пољопривредни карактер локације сачуван је у њеном називу Градина. Данашње име Копитарева градина добија 1924. године по Јернеју Копитару (1780–1874), једном од оснивача славистике, сараднику и пријатељу Вука Стефановића Караџића.⁴

Урбана регулација овог дела Београда, од краја XIX века све до савременог доба, лако се може пратити посредством сачуване планске документације. На плану из 1878, познатом као Зарићев план, види се учртана Митрополитова башта (Сл. 1). Бешлићев план из 1893. (Сл. 2) већ има пројектоване и учртане нове улице, Нова Даничићева и Теодосијева.⁵ На плановима из 1896. и 1903. уочава се исто стање. План француског архитекте А. Камбона из 1912, сачињен у духу француске урбанистичке традиције проистекле из Османове реконструкције Париза,⁶ показује да су ове улице просечене (Сл. 3), док план из 1922. открива потпуно формирану структуру улица с Копитаревом градином (Сл. 4). Регулациони план из 1957. прописује изградњу стамбених вишеспратница, а каснији план из шездесетих година предвиђа блоковску стамбену изградњу.

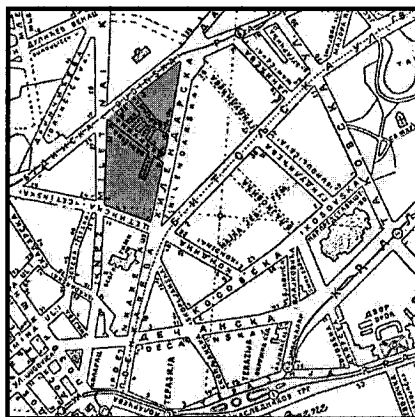
Сл. 1

Сл. 2

Сл. 3

Сл. 4

Сл. 1 Зарићев план Београда (1878).

Сл. 2 Бешлићев план Београда (1896).

Сл. 3 План Београда А. Камбона (1912).

Сл. 4 План Београда из 1922.

1 Митрополит београдски Михаило (1826–1898). На функцији митрополита био је у периоду од 1859. до смрти. Сахрањен је у Саборној цркви. Последњи део Митрополитове баште регулисан је и изграђен 1925–26.

2 Сретен Стојановић (1874–1957).

3 Досије Копитареве градине у ЗЗСК града Београда

4 Б. Вујовић, Београд у прошлости и садашњости, 1994.

5 Од 1946. Јелене Ђетковић ул.

6 Б. Максимовић, Идејни развој српског урбанизма, Период реконструкције градова до 1914, Београд 1978, 60–61. Архитекта А. Камбон у литератури се негде наводи као а. Шамбон.

Физичка структура Копитареве градине није комплетно формирана и дефинисана у једном кратком периоду, већ је постепено формирана током двадесетог века и може се посматрати кроз три доминантне линије развоја свеукупне историје београдске архитектуре. Прву фазу чине почетне деценије века са изградњом првих кућа и регулацијом овог пољопривредног дела Београда. Други период се односи на архитектуру насталу између два светска рата, а последњи трећи период обухвата савремено доба и објекте изграђене током педесетих и седамдесетих година. У читавом овом процесу сачуван је интимни стамбени карактер првобитног амбијента.

Архиректонска и амбијентална вредност Копитареве градине значајна је за сагледавање основних карактеристика првобитне архитектуре малих димензија у односу на каснији мегаурбанизам Београда. Посебан аспект имају баште као ранија доминантна црта овог краја а данас само у фрагментима очуване и запуштене. Оне заједно са архитектуром отварају могућност успостављања дијалога с прошлим временима и атмосфером једног ранијег и другачијег Београда чији дух проносе у својим успоменама генерације Београђана.

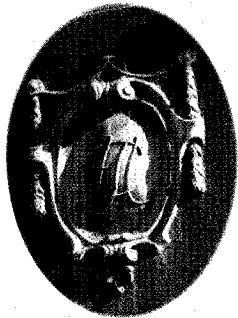
ПРВИ ПЕРИОД РАЗВОЈА – ИСТОРИЦИЗАМ И СЕЦЕСИЈА (1900–1914)

Београд на прелазу деветнаестог у двадесети век у урбанистичком и архитектонском развоју достиже неке одлике европских градова и успоставља паралелу са европским цивилизацијским токовима.

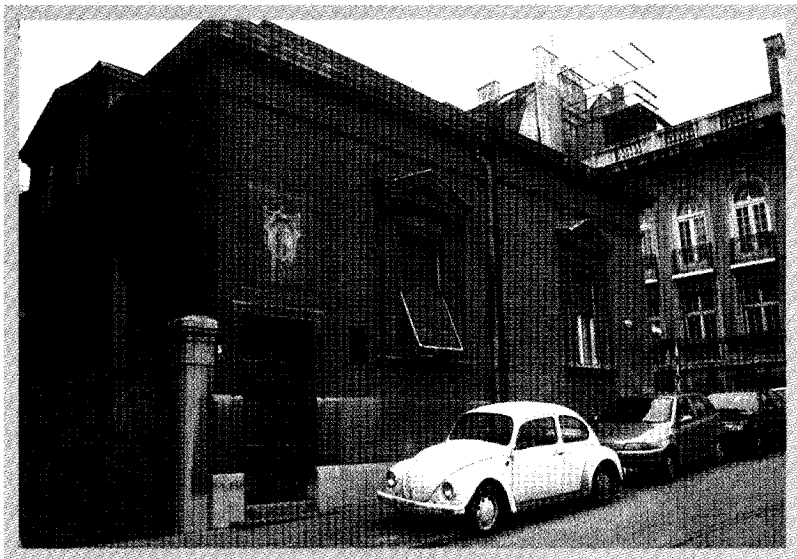
У том бурном процесу урбанизације и изградње формирана је основна урбана матрица и физичка структура Копитареве градине као стамбене четврти, изграђен је низ приземних стамбених кућа једноставне архитектуре, постављених на регулационој линији улица с баштом у дворишту, које дају препознатљивост амбијенту. Прва група кућа које обликују улични фронт ових улица сазидана је у току једне деценије, у периоду 1900–1910. У архитектонском погледу обликоване су у знаку два доминантна стилска тока београдске архитектуре тога периода. Први стилски концепт припада историцизму и изабрном класицистичком дискурсу а други, изражен у много већем броју примера, сецесијском стилском обрасцу.

Од самог почетка овај крај насељавају представници средњег staleжа, научници, архитекте, уметници, професори, лекари, трговци и занатлије. Јован Цвијић, Љуба Стојановић, Милан Антоновић су неке од познатих личности из наше културне и научне историје који су одабрали да и на Копитареву градину саграде своје куће.

Историцизам стандардне академске интерпретације свој зенит у Београду достигао је осамдесетих година деветнаестог века с палатама Старог двора (1882–84) Александра Бугарског и Народне банке (1889) Константина Јовановића. С монументалних здања јавне намене прелио се и на стамбену архитектуру. На Копитареву градину имамо неколико примера који илуструју тај процес, у првом реду то је кућа познатог српског државника и филолога Љубе Стојановића, која се одликује складним пропорцијама и једноставним декоративним елементима у стилу неоренесансе. Башта у

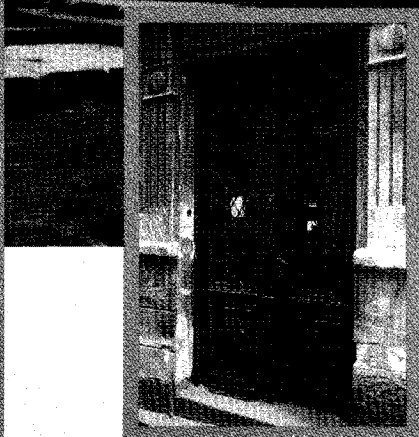
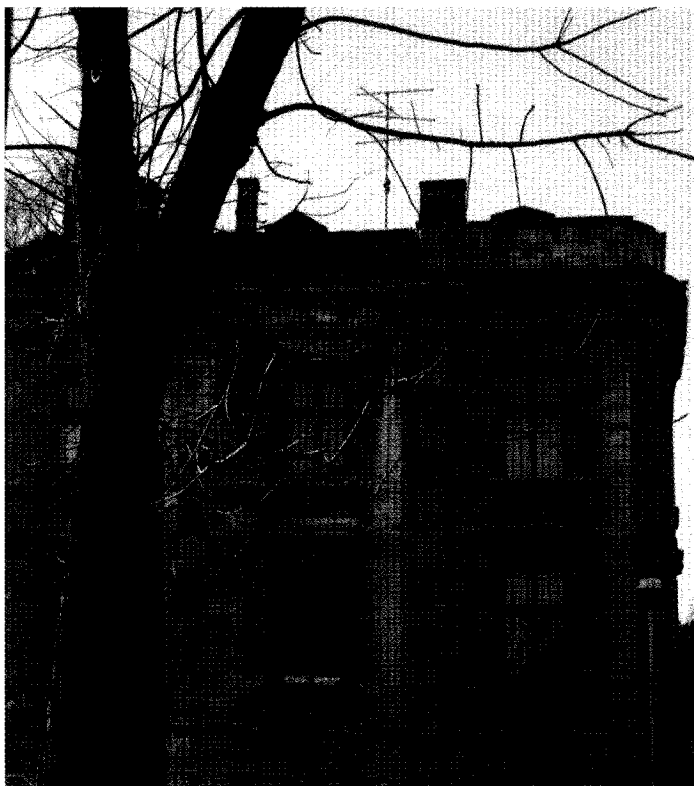
Сл. 5

дворишту иза куће такође се уклапа као битан елемент целине. Основа је једноставна, решена у типичном маниру организације београдске стамбене јединице тога времена. Кућа је сазидаана 1905. а аутор је Јосип Ковачић. У периоду између два светска рата, 1935, зграда је реконструисана, том приликом сачуван је првобитни изглед док је фасада обложена вештачким каменом (Сл. 5).

Такође врло једноставна архитектура у духу класицистичких решења и примене академских метода појављује се у кући за ренту Цветка Савчића, на углу Копитареве градине и улице Ђуре Даничића из 1907, чији аутор је тада еминентни архитекта Данило Владисављевић ⁷ (Сл. 6 и 7).

Сл. 6

Сл. 7

- Сл. 5 **Кућа Љубе Стојановића (1905),**
арх. Ј. Ковачић
- Сл. 6 **Кућа Цветка Савчића (1907),**
арх. В. Владисављевић
- Сл. 7 **Кућа Цветка Савчића (1907),**
арх. В. Владисављевић,
деталј улазних врата
- Сл. 8 **Кућа Драгољуба Антоновића (1907),**
арх. М. Антоновић
- Сл. 9 **Сопствена кућа**
арх. Милана Антоновића (1908)
- Сл. 10 **Сопствена кућа**
арх. Милана Антоновића (1908),
деталј дворишне капије

Са појавом Сецесије европска архитектура око 1890. доживљава преокрет који наговештава развој ка модерној архитектури. На нашу архитектонску сцену Сецесија стиже као одјек европских токова с десетогодишњим закашњењем, око 1900, директно преко Аустрије и

Сл. 8

Сл. 10

Сл. 9

Немачке, али и преко интерпретација које је имала на Светској изложби у Паризу 1900. Изразита декоративност и нова технологија грађења допринели су популарности овог стила и код београдских архитеката. Допадљива декоративност Сецесије оставила је врло видљив печат и у архитектури Копитареве градине у облику две репрезентативне куће на углу улица Ђуре Даничића и Хиландарске које је изградио архитекта Милан Антоновић.⁸

Прву зграду 1907, вилу свога брата Драгољуба Антоновића, архитекта Антоновић конципира као пространу породичну кућу с двориштем и баштом. Основни кубични волумен куће покренут је синусоидном формом кровног венца. Елегантном и префињеном утиску доприноси и примена пажљиво одабране флоралне орнаментике. По свом карактеру ова вила је изузетно луксузна и репрезентативна. Посебно се издваја раскошним, нарочито за то доба, ентеријером (Сл. 8).

Сл. 11

Сл. 12

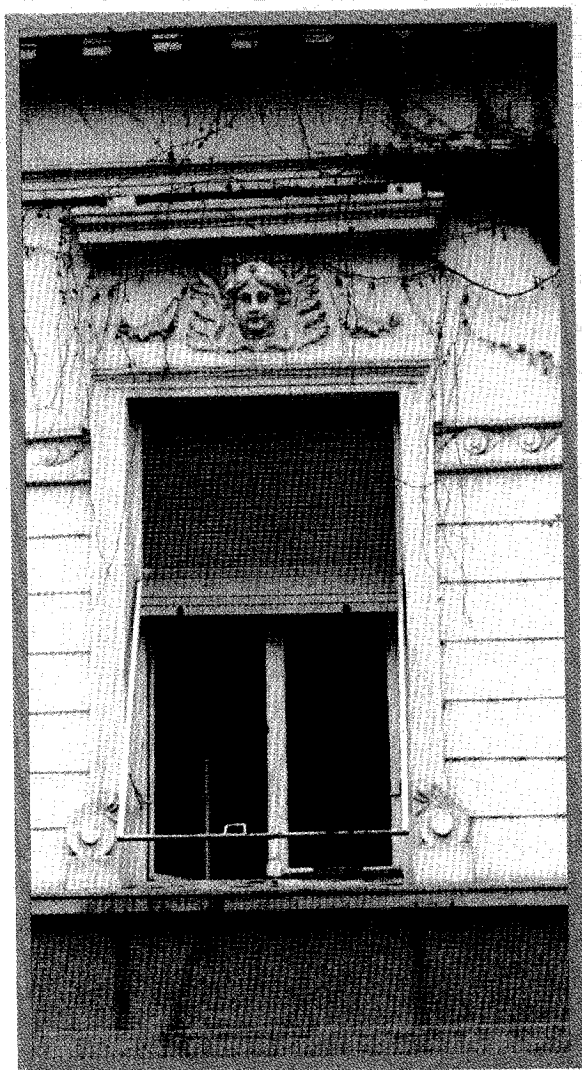

Сл.11 **Сопствена кућа арх. Милана Антоновића (1908), детаљ прозора**

Сл.12 **Кућа Аћима Марковића (1906), арх. С. Вељковић**

Сл.13 **Кућа Аћима Марковића (1906), арх. С. Вељковић, детаљ прозора**

* аутор фотографија: Милош Јуришић

Сл. 13

* мр Љиљана Милетић-Абрамовић,
историчар архитектуре

Сопствену кућу у Хиландарској ул. 11 Антоновић такође пројектује у духу сецесије 1908 (Сл.9, 10 и 11). У овим делима долази до изражаја слободнија употреба декоративних елемената, што је разумљиво јер су у питању мање форме објеката. Скоро барокни утисак који одражавају ове две куће постигнут је употребом сложених и разиграних флоралних орнамената и мотива. Тај утисак увећавају и детаљи у кованом гвожђу ограда, степенишних гелендера као и улазних капија. Декоративна изражајност сецесије може се пратити и на неколико примера које је у Копитаревој градини изградио архитекта Стојан Вељковић.⁹ Приземне куће једноставне форме имају изузетно елегантну и суптилну декорацију у виду маскерона с женским ликом и флоралним мотивима око прозора. Тај скромни¹⁰ архитектонски манир и љупки декоративни образац у првом реду одсликава кућа Аћима Марковића у улици Јелене Ђетковић 3, 1906 (Сл. 12 и 13).

7 Данило Владисављевић (1871-1923). Студирао у Немачкој. Радио у Министарству војном као архитекта и остварио је низ војних објеката, међу којима су од највећег значаја Инжењерска касарна у Нишу (1899) и Војна болница у Београду (1904-09). Аутор је и Палате Врчарске задруге на углу улица Кнеза Милоша и Краља Милана (1906) као и Прометне банке у Кнез Михаиловој улици (1912).

8 Милан Антоновић (1868-1929). Студирао у Немачкој, Цириху и Ахену. Међу првима у Београду оснива сопствени, приватни архитектонски биро. Његова главна дела су: Зграда Друштва за улепшавање Врчара у Његошевој улици (1901-02); Палата "Зора" у Кнез Михаиловој улици (1904, касније пре-прављена).

9 Стојан Вељковић (1873-1941), школовао се у Београду. Припада групи мање познатих београдских архитеката. Заједно са Отом Лоренцом оснива биро изградњом стамбених објеката. То су куће једноставне архитектуре али са богатом декорацијом у стилу сецесије.